

İBN KUTLUBOĞA EL-HANEFİ
ve
KİTABU TAKRİBİ'L-GARİB ADLI ESERİ
(ö.879/1474)

Yrd.Doç.Dr. Osman KESKİNER

Ondokuz Mayıs Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

İBN KUTLUBOĞA'NIN HAYATI

İSMİ, AİLESİ

Hanefî Fıkhının önde gelen isimlerinden biri olan İbn Kutluboğa'nın tam adı Kasım b. Kutluboğa b. Abdillâh es-Sûdûnî el-Cemâlî el-Hanefî el-Mısırî, lakabı ise, ez-Zeyn veya Zeynuddîn'dir. Eş-Şeref, ebu'l-Fadl diye de anılmıştır. Künyesine gelince, kaynaklarda ebu'l-'Adl olarak zikredenlerin¹ yanı sıra Ebu'l-Fazl olarak ifade edenler de vardır². Müellif eserlerinde kendisini Kâsım el-Hanefî olarak tanıtmış³ ve böyle bilinmiştir⁴.

İbn Kutlubağa'ya nispet edilen isimler üzerinde de kaynaklarımızda bazı bilgilere rastlıyoruz. Bunlardan es-Sûdûnî: müellifin babası Kutluboğa'yı hürriyetine kavuşturan ve o devirde sultan naibi olan Türk asıllı Sûdûn b. Abdillâh eş-Şeyhûnî'ye (ö.798/1395) nispetle söylendiği⁵, el-Cemâlî nisbesi üzerinde ise kaynaklar yukarıda adı geçen Sûdûn b. Abdillâh'ın künyesinin Cemâluddîn olduğu ve bu sebeple ona izafeten söylendiği konusunda bilgiler verirler⁶.

Esas adı olan Kasım ismine el-Kasım olarak yalnızca Brockelmann'da rastlıyoruz⁷. Diğer tüm kaynaklar bu adı lâm-ı tarifsiz olarak vermektedir.

¹ Bkz. Sehavî, Lâmi c. IV, s.184; İbnu'l-'Imâd, Şezerât, c.VII, s. 326; Fazlurrahman, I. Makale, s. 61; Selmâsî, İbn Kutluboğa c.IV, s. 482.

² Brockelmann, GALL, II, s. 82; SUPP. II, s. 93.

³ Kehhâle, Târîh, s. 122.

⁴ Tağriberdî, Delîl, c. II, s. 527; Sehâvî, Lâmi, c. VI, s. 184; Şevkânî, Bedr, c. II, s. 45; Leknevî, Fevâ'id, s. 99; Fazlurrahman, I. Makale, s. 61; Kehhâle, Mu'cemu'l-Musannif, s. 391.

⁵ Bkz. Sehâvî, Lâmi, c. VI, s. 184; Şevkânî, Bedr, c. II, s. 45; Fazlurrahman, I. Makale, s. 61; el-Cezzâr, Medâhil, c. IV, s. 1289; Brockelmann, GALL. II, s. 82; SUPP. II. s. 93; Abdussettâr, İbn Hacer, s. 311; Nüvehîd, Müfessirîn, c. I, s. 434.

⁶ Bkz. Sehâvî, a.g.e. , c. VI, s. 184; İbnu'l-'Imâd, Şezerât, c. VII, s. 326.

⁷ Brockelmann, GALL. II, s. 82.

Babası Kutluboğa hakkında kaynaklarımızda yeteri kadar bilgi mevcut değildir. Ancak adının Kutluboğa b. Abdillâh olduğu ve oğlu Kasım'ın küçük yaşta iken vefat ettiği bilinmektedir⁸. Ayrıca Sehâvî (ö.902/1496) Kutluboğa'nın nâ'ibu's-Saltana olan Sûdûn b. Abdillâh eş-Şeyhûnî'nin niyabet meclisinde önde gelen isimlerden biri olduğu ve Zerrâf lakabıyla anıldığı yolunda bilgi vermektedir⁹.

MİLLİYETİ

Kasım b. Kutluboğa'nın milliyeti hakkında kaynaklarımızda doğrudan bir bilgiye rastlamak mümkün değildir. Kendisi için kullanılan el-Mısırî tabiri onun Mısır'lı bir Arap olduğu izlenimini verse de, o devirde geçerli olan Memluk sistemi üzerinde düşünüldüğünde bu ihtimal ortadan kalkmaktadır. Kölelerin yetiştirilmesi ve zaman içerisinde hürriyetlerine kavuşturulmaları, orada doğup büyüyenler için bu nisbenin kullanılması son derece tabiidir. Babası Kutluboğa'nın da bir memluk olduğu, sonradan azad edildiği birçok kaynakta zikredildiği¹⁰ göz önünde bulundurulduğunda sadece "Mısırî" ifadesinden hareketle Arap olduğu kanaati son derece uzak bir ihtimal olmalıdır. Annesi hakkında hiçbir bilgi mevcut olmamakla birlikte, onun Mısır'lı olduğu ve "el-Mısırî" unvanının da bu sebeple kendisine verilmiş olma ihtimali daha güçlü ve sağlıklı bir düşüncedir.

O devirde Mısır'da Arapların yanısıra Çerkeslerin de yaşadığı herkesin malumudur. Herne kadar Memluklar döneminde ele geçirilen kölelerin Türkçe bir isim aldıkları nakledilmekte ise de¹¹, Çerkes asıllıların Baybars, Barsbay, Berkuk, Çakmak gibi isimleri kullandıkları bilinmektedir¹². Türklere gelince onlar Kutluboğa, Altınboğa, Ketboğa, Gümüşboğa, Karaboğa, Esenboğa, Yelboğa, Tayboğa, Kutluşah ve Karaaslan vb. Türk boylarının isimlerini almaktaydılar. İbn Kutluboğa'nın Çerkes olma ihtimali de bu durumda ortadan kalkmaktadır.

Kasım b. Kutluboğa'nın "Muntekâ Dürrati'l-Eslâk fî Devleti'l-Etrak" adıyla Türk tarihini anlatan bir eser yazması¹³, Kahire'de yaşayan birçok ilim adamından istifade etmesi yanı sıra Osmanlı ilim adamı İbnü'l-Hümâm'la (ö.861/1456) 36 yıl

⁸ Sehâvî, a.g.e. , c. VI, s. 184; Şevkânî, Bedr, c. II, s. 45; Leknevî, Fevâ'id, s. 99.

⁹ Bkz. Sehâvî, a.g.e. , c. VI, s. 223.

¹⁰ Serkis, Matbû'âtü'l-'Arabiyye, c. I, s. 216; İbn Kutluboğa, Terâcim, -1 (Tahk. Mukad.), s. 4.

¹¹ Tabakât, Celâluddîn es-Suyûtî, s. 23; 'Âşûr, Mısır fi'l-'Usûri'l-Vustâ, s. 545.

¹² Çetinkaya Ahmet, Kâsım b. Kutluboğa ve Hadis İlmî'ndeki Yeri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 24.

¹³ Bkz. Çelebi, Keşfu'z-Zunûn, c. I, s. 565; Fazlurrahman, II. Makale, s. 160-161; Kehhâle, Mu'cemu Musannifi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, s. 391.

gibi çok uzun bir süre devam eden münasebeti¹⁴, yine Türk asıllı ilim adamı es-Seyf b. Kutluboğa (asıl adı Seyfuddîn Muhammed b. Muhammed b. ‘Omer b. Kutluboğa el-Hanefî olup 803 – 881/1400 – 1476 tarihleri arasında yaşamıştır. Araştırmamıza konu Kasım b. Kutluboğa ile de karıştırılmaktadır) ile aralarındaki yakın dostluk ve aynı ünvanı kullanması, vefat ettiği mahalle Hâratu’Deylem’in “Hâratu’d-Deylem ve’l-Etrâk” diye de anılması ve bir Türk mahallesi olarak bilinmesi¹⁵ onun bir Türk alimi olduğu kanaatimizi pekiştirmektedir. Kaldı ki MEB İslam Ansiklopedisi milliyeti konusunda kesin dil kullanan tek kaynak olmakla birlikte, onun Türk olduğuna dair kesin bilgiler vermektedir¹⁶.

DOĞUMU

Kasım b. Kutluboğa’nın doğum tarihiyle ilgili kesin bilgiyi öğrencisi es-Sehâvî (ö. 902/1496) ‘den öğreniyoruz. Ona göre hocası İbn Kutluboğa bizâtihi kendisi 802/1399 yılının Muharrem ayında¹⁷ Kahire’de doğmuştur¹⁸. El-Makrîzî (ö.845/1441), el-Burhân el-Bikâ’î(ö. 885/1480) ve İbn İyâs (ö. 930/1523) müellifin doğum tarihi hakkında farklı bilgiler ve tarihlerden söz etmişlerse de, öğrencisi Sehâvî’nin ifadesine itimat etmek kanaatimce daha isabetlidir.

ÖĞRENİMİ

Kaynaklarımız, babasını küçük yaşta kaybeden Kasım b. Kutluboğa’nın annesinin yanında yetim büyüdüğünü¹⁹, annesinin hiç değilse temel bilgiler edinsin düşüncesiyle onu yetimlerin gittiği mekteplerden birine gönderdiğini zikretmektedir²⁰. Akranları arasında kısa sürede ezber ve kavrama kabiliyeti ile temayüz etmiş, Kur’ân’ı ve bazı kitapları ezberleyerek hocası el-‘İzz b. Cemâ’a’ya (ö.819/1416) arzetmiştir²¹. Hocaları tarafından övgüyle bahsedilir hale gelen Kasım’ın şöhreti kısa sürede yayılmıştır.

¹⁴ Bkz. Sehâvî, Lâmi’, c. VI, s. 185; İbnu’l-‘İmâd, Şezerât, c. VII, s. 326; Serkis, Matbû’atu’l-‘Arabiyye, c. I, s. 216; Selmâsî, İbn. Kutluboğa, c. IV, s. 482.

¹⁵ Bkz. Makrîzî, Mevâ’ız, (Tahk. Dipn.) s. 331, 335.

¹⁶ İslam Ansiklopedisi, c. V, s. 763 “İbn Kutluboğa” maddesi.

¹⁷ Sehâvî, Lâmi’, c. VI, s. 184.

¹⁸ Sehâvî, a.g.e. , c. VI, s. 184; Tağriberdî, Delîl, c. II, s. 527; İbn ‘İyâs, Bedâ’î’, c. III, s. 97; Şevkânî, Bedr, c. II, s. 45; Leknevî, Fevâ’id, s. 99; GAL II, s. 82.

¹⁹ Sehâvî, a.g.e. , c. VI, s. 184; Fazlurrahman, I. Makale, s. 63.

²⁰ İbn Kutluboğa, Teracim-1 (Tahk. Mukad.), s. 5.

²¹ Sehâvî, a.g.e. , c. VI, s. 184; İbnu’l-‘İmâd, Şezerât, c. VII, s. 326; Şevkânî, a.g.e. , c. II, s. 45; Leknevî, Fevâ’id, s.99; Selmâsî, İbn. Kutluboğa, c. IV, s. 482.

Hayatını kazanmak için bir süre terzilik yaptığı bilgisi de kaynaklarımızda yer almıştır.

İlme ve ilim meclislerine karşı duyduğu arzusu her geçen gün artan İbn Kutluboğa, Kahire’de bulunan birçok ilim adamından istifade ettikten sonra aynı duygularla çeşitli yörelere seyahatlarda bulunmuştur²². Öğrencisi Sehâvî, ed-Dav’u’l-Lâmi’ li-ehli’l-Karnî’t-Tâsi’ isimli eserinde (bkz. c. VI. s. 185) ilk seyahatini İmam A’zam Ebu Hanife’nin (80 – 150/699 – 767) soyundan gelen et-Tâc Ahmed b. Muhammed en-Nu’mânî el-Fergânî (ö. 834/1430) ile beraber Şam diyarına yaptığını ifade eder. Burada çeşitli ulemadan istifade ettikten sonra İskenderiye’ye, oradan muhtelif zamanlarda Hacca gitmiş, o mukaddes çevreden de nasibini alarak Kudüs’e gitmiştir. Her gittiği yerde ulema meclislerine katılmış ve ilim tahsil etmiştir²³. Tüm bu seyahatlerden elde ettiği birikimlerle Kahire’ye büyük bir ilim adamı olarak dönmüştür.

İbn Kutluboğa hocalarının takdirine mazhar olarak genç yaşta ders okutmaya, fetva vermeye başladı. Ebu’l-Velid Muhibbuddin İbnü’ş-Şihne, Burhaneddin İbrahim b. ‘Omer el-Bikâ’î, Hasan et-Tûlûnî, Şemseddin es-Sehâvî, Hatîb el-Cevherî diye de bilinen Nûriddîn İbnü’s-Sayrâfî ve İbnü’l-‘Aynî’yi öğrencileri arasında saymak mümkündür. Birkaç medresede kısa süreli hocalığı dışında şahsiyetine ve ilmine uygun önemli görevlerde bulunamadığı, dönemin devlet ricalinden destek görmekle beraber mütevazî bir hayat sürdüğü ve hayatının çoğunu Eşrefiyye Dergahında fakir bir derviş olarak geçirdiği²⁴ bilinmektedir.

ESERLERİ

Kasım b. Kutluboğa’nın genç yaşlarda, öğrencisi Sehâvî’nin ifadesiyle onsekiz yaşında iken eser telifine başladığı (bkz. Lâmi’, c. VI, s.186-187) bilinmektedir. Verdiği eserler bir sahaya münhasır olmayıp birbirinden farklı çeşitli alanlara yayılmıştır. Ayrıca şiirle de uğraştığı, şiir divanlarından, edebiyata dair eserlerden çok sayıda şiir ezberlediği ve birçok şairden geri kalmayacak şiirler yazdığı kaynaklarımızdaki bilgiler arasında yerini almıştır²⁵.

Tespit edebildiğimiz eserleri arasında şunları saymak mümkündür:

²² Sehâvî, Lâmi’, c. VI, s. 185; Nuvehyid, Mufessirîn, c. I, s. 434.

²³ Sehâvî, a.g.e. , c. VI. s. 185; Selmâsî, İbn Kutluboğa, c. IV, s. 482.

²⁴ DİA, c. 20, s. 153, İbn Kutluboğa Maddesi.

²⁵ Sehâvî, a.g.e. , c. VI, s. 188-189; Şevkânî, Bedr, c. II, s. 47.

Arap Dili ve Edebiyatına dair 5, Feraize dair 7, Furu'-u Fıkıhla ilgili (bir kısmı risale olmak üzere) 90, Usûl-ü Fıkıha dair 11, Hadis ve Hadis ilimlerine dair, birçoğu da döneminin meşhur eserlerinin hadislerini tahric niteliğinde olan 43, Mantıkla ilgili 3, Siyere dair 1, Tarihle ilgili olarak 1, Tabakât ve rical hakkında 21, Tefsir ve Garîbu'l-Kur'an'la ilgili 3, Akaid ve Kelam sahasında ise 8 eser olmak üzere toplam 193 eser telif etmiştir²⁶. Eserleri arasında en fazla yeri Fıkıh ve Fıkıha dair eserlerin aldığı calib-i dikkattir. "El-Hanefî" nisbesini hakettiği kanaatimizi teyid etmektedir.

Kasım b. Kutluboğa el-Hanefî'nin velûd bir müellif olmasının yanısıra cedel ve münazaraya da yatkınlığı tüm Tabakât müelliflerinin ortak görüşüdür. Ülfet ve ünsiyet kabiliyeti, üstün mizacı ve kaleminden daha güçlü olan hitabeti sayesinde devrinin ulemasıyla tartışmaktan çekinmemiştir²⁷.

HASTALIĞI VE VEFATI

Sehâvî'nin ifadesine göre İbn Kutluboğa fizik olarak güçlü ve alımlı ve güzel yürüyen bir kimsedir. Ancak ileriki yaşlarda yakalandığı prostat rahatsızlığı gittikçe artmış ve idrarını tutamaz duruma gelmiştir. Ayrıca verdiği bilgiler arasında, vefatına yakın, yanında taşıdığı bir şişeyle dolaşmaktadır ve bu durum ölümüne kadar sürmüştür. Ayrıca başkaca hastalıklarla da uzunca bir süre rahatsızlık çektiği öğrencisi tarafından ifade edilmiştir²⁸.

879/1474 yılı rebîulâhirin perşembeye rastlayan dördüncü gecesinde Kahire'de Hâratu'd-Deylem ve'l-Etrâk diye anılan mahallede vefat etmiştir²⁹. Ertesi gün kalabalık bir cemaatle el-Mârdânî Camiinde cenaze namazı kılınmış, 'Ukbe b. 'Amir el-Cuhenî (ö. 58/678) kabristanındaki aile mezarlığına defnedilmiştir³⁰.

Kasım b. Kutluboğa el-Hanefî'nin ismi ve ailesi, milliyeti, doğumu, öğrenimi, eserleri, hastalığı ve vefatıyla ilgili yukardaki bilgilerden sonra konumuzun II. Kısmını teşkil eden "Kitâbu Takrîbi'l-Garîb" isimli eseri hakkında bilgiler verelim.

²⁶ Basılmış/basılmakta veya tahkik edilmiş/tahkik edilmekte olan eserleri hak. Bkz. Çetinkaya Ahmet, Kâsım b. Kutluboğa ve Hadis İlmi'ndeki Yeri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 64 ve devamı.

²⁷ DİA. C. 20, s. 153, İbn Kutluboğa Maddesi.

²⁸ Bkz. Sehâvî, Lâmi', c. VI, s. 186.

²⁹ Kettânî, Fihris, c. II, s. 41; Leknevî, Fevâ'id, s. 99; Fazlurrahman, 1. Makale, s. 85; Serkis, Matbû'âtu'l-Arabiyye, c. I, s. 216; Brockelmann, GALL II, s. 82; Supp. II, s. 93; Abdussettar, İbn Hacer, s. 312; İslam Ansiklopedisi, c. V, s. 763 İbn Kutluboğa Maddesi.

³⁰ Sehâvî, a.g.e. , c.VI, s.186; Fazlurrahman, 1.Makale, s. 85.

KİTABU TAKRİBİ'L-ĞARİB

“ **Ğarîbu'l-Ehâdîsi'l-Mezkûra fî Şerhi Muhtasari'l-Kudûrî li'l-Akta'** “ (Ğarîbu Ehâdîsi Şerhi'l-Akta' 'ale-l-Kudûrî)³¹. Ahmed b. Muhammed el-Kudûrî'nin (ö. 428/1036) Hanefî furû'una dair Muhtasaru'l-Kudûrî isimli oldukça meşhur eseri üzerinde birçok şerh yapılmış, Ahmed b. Muhammed Ebû Nasr el-Bağdâdî (ö. 474/1081) de hocası el-Kudûrî'nin Muhtasarını şerh edenler arasındaki yerini almıştır. El-Akta' lakabıyla tanınan Ahmed b. Muhammed Ebû Nasr'ın yaptığı ve oldukça hacimli şerhi yapılan şerhler arasında baştadır ve Osmanlı medreselerinde uzun süre okutulduğu bilinmektedir. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesinde çok sayıda yazmaları mevcuttur ve Şerhu'l-Akta' 'Ale'l-Kudûrî olarak anılmıştır³². Kasım b. Kutluboğa bu şerhte şahit olarak gösterilen Hadislerde geçen ğarib kelimeleri konu edinmiş ve izahını yapmıştır.

İbn Kutluboğa yukarda adı geçen şerhteki hadisleri de tahrir ederek, Tahrîcu Ehâdîsi Şerhi'l-Kudûrî Li'l-Akta' adıyla kitaplaştırmıştır³³.

Kudûrî'nin Muhtasar'ını şerh edenler arasında İbn Kutluboğa da mevcuttur³⁴.

Kasım b. Kutluboğa el-Hanefî'nin kaleme aldığı bu eser Süleymaniye Kütüphanesi/Laleli 839 de kayıtlı olup, toplam 97 varaktan oluşmaktadır. Okunaklı ve oldukça iyi korunmuş bu eserin her sayfasında 13 satır ve yanlarında iç satırdan okla işaret edilen ve metnin devamı niteliğinde yazılar mevcuttur.

Eserin iç kapağının ilk satırı : “ Hasbiya'llâhu vahdeh “ ifadesiyle başlamakta, ikinci satırda : “ Nüşa celîle bi-hattı muellifihî “ den sonra üçüncü satırda : “li-şeyhihî Halîl bi-hattı muellifihî sebkât ilâ nevbeti ekallî'l-'ibâd bi-fazlillâhî”, dördüncü satırda “ ebû İshâk İsmâ'îl el-fakîr ilâ cemîli 'afvi safhi Rabbihî ve 'âtirihî “, bu kısmın son satırında ise, “ kâne'llâhu lehû ve li-eslâfihî ve ahlâfihî “ ifadesi yer almaktadır. Yukarıda geçen beş satırın hepsinin kelime sonunun güzel “he” ile bitmesi dikkate şayandır.

Sayfanın ortasına gelecek şekilde kalın kalemle yazılmış olarak kitabın adı; “ **Kitâbu Takrîbi'l-Ğarîb**” yer almakta, sayfanın sağ tarafında dört kısa satıra yazılmış şu ifadeler göze çarpmaktadır:

1. satırda : “ san'atu kâtibihî el-'abd”,

³¹ Sehâvî, Lâmi', c. VI, s. 190; Brockelmann, GALL II, s. 82; Çelebi, Keşfuzzunûn, c. II, s. 523; Kettânî, Fihris, c. II, s. 322; Risâle, s. 335; Sezgin, Târîhu't-Turâs, s. 452.

³² Taşköprüzâde, Miftâh, c. II, s. 254; Çelebi, Keşf. , c. II, s. 520.

³³ İbnu'l-'Imâd, Şezerât, c. VII, s. 326; Taşköprüzâde, a.g.e. , c. II, s. 254; Çelebi, a.g.e. , c. II, s. 520.

³⁴ Sehâvî, a.g.e. , c. VI, s. 187; Şevkânî, Bedr, c. II, s. 46; Çelebi, Keşf. , c. II, s. 520-523.
YAZMA NÜSHALARI : MİLLET/MURAD MOLLA 796 NUMARADA KAYITLIDIR.

2. satırda : “ el-fakîr ila’llâhi te’âlâ” ,
3. satırda : “Kasım b. Kutluboğa” ,
4. satırda ise, “el-Hanefî” .

Bu dört satırın simetriğinde yine bir altı kısa satır daha mevcuttur. Bu satırların ilkinde :

- “mellekehû min fazli’llâhi’l-vefi” , ikincisinde :
“Yahya eş-Şihâfi el-Hanefî” , üçüncüsünde :
“ ’ufiye bihî “ ve dördüncüsünde,
“ sene 1030 “ , beşinci satırda :
“yatlubu mine’llâhi’l-gufrân” ve son satırda :
“ İbrâhîm b. Süleymân “ yazılıdır.

Bu, biri dört, diğeri altı satırlık simetrik yazıların tam ortasına gelecek şekilde ve sahifenin sonunda kitabın Gazi Sultan Selim Han’ın vakfi olduğu belirtilen şu dört satır mevcuttur: 1. satır :

- “hâzâ vakfu sultânî’z,zemân” , 2. satır :
“el-Ğâzî Sultân Selîm Hân” , 3. satır :
“ibnu’s-Sultân Mustafa Hân” , 4. satır :
“afâ ‘anhume’r-Rahmân” .

Müellif Varak 1b ye Besmele ile başlayarak hemen satırbaşıyla :

“Emmâ ba’d hamden li’llâhi ‘alâ ifsâhi mebâsimi’s-sünneti’s-şerifeti ...” ile devam eden bir girizgahta bulunmaktadır. Kitab, varak 97b nin sonunda şu ifadelerle son bulunmaktadır : “ ve hâzâ âhiru mâ teyessera tahrîruhû ‘alâ yedi muellifihî va’llâhu subhânehû a’lemu bi’s-savâb” .

Yukarıda adı geçen bu eser müellif Kasım b. Kutluboğa el-Hanefî’nin kendi elinden çıkmış (müellif hattı el yazması) bir eserdir. Birinci elden kaynak özelliği taşıyan bu eser doğrudan Arap filolojisiyle ilgili olmakla beraber, hem fıkıh, hem hadisi, hem de Kur’an’da geçen bir çok ğarib kelimeyi de açıkladığı için tefsiri ilgilendirmektedir. İslami ilimler açısından oldukça önemli bulduğumuz bu eserin yayın hayatına kazandırılmasını bir görev bilerek tahkik ettik ve neşre hazırladık. Giriş bölümü ve indeksleriyle birlikte yaklaşık 500 sayfalık bir çalışma ortaya çıktı. Çok yakında yayınlayabileceğim düşüncesindeyim.

ANA BAŞLIKLAR

Kasım b. Kutluboğa eserindeki ana başlıkları el-Akta''ın ana başlıklarını takip ederek düzenlemiştir. Buna göre:

Kitâbu't-Tahâra. Varak 2a : Bu bölümde 40 kadar şarib kelime veya terimi izah ediyor.

Bâbu't-Teyemmum	Varak	5a	Bu bölümde	4	kelime veya terim
Bâbu'l-Mesh 'ale'l-Huffeyn	"	6a	" "	5	" " "
Bâbu'l-Hayz.	"	6b	" "	8	" " "
Bâbu'l-Encâs	"	7b	" "	21	" " "
Kitâbu's-Salât.	"	9a	" "	16	" " "
Bâbu'l-Ezân.	"	10a	" "	23	" " "
Bâbu Sifeti's-Salât	"	11b	" "	41	" " "

Bâbu'l-Evkât Elletî Tukrahu fihe's-Salât.	Varak	15b	Bu bölümde	1	kelime veya terim
Bâbu'n-Nevâfil	"	15b	" "	3	" " "
Bâbu Sücûdi's-Sehv	"	15b	" "	3	" " "
Bâbu Salâti'l-Merîz.	"	16a	" "	4	" " "
Bâbu Salâti'l-Cum'a.	"	16b	" "	8	" " "
Bâbu Salâti'l-'lydeyn	"	17b	" "	4	" " "
Bâbu Salâti'l-Kusûf	"	17b	" "	2	" " "
Bâbu'l-İstiskâ'	"	18a	" "	7	" " "
Bâbu Salâti'l-Havf	"	19a	" "	3	" " "
Bâbu'l-Cenâ'iz	"	19a	" "	30	" " "
Bâbu'ş-Şehîd	"	22a	" "	5	" " "
Bâbu's-Salât fi'l-Ka'be	"	23a	" "	2	" " "
Kitâbu'z-Zekât	"	23a	" "	18	" " "
Bâbu Zekâti'l-Bakar	"	25b	" "	3	" " "
Bâbu Zekâti'l-Ğanem	"	26a	" "	21	" " "
Bâbu Zekâti'l-fıdda	"	28a	" "	5	" " "
Bâbu Zekâti'l-'Arûd	"	29a	" "	18	" " "
Bâbu men Yecûzü def'u's-Sadekati	"	32a	" "	25	" " "
ileyhi ve men lâ Yecûz.					
Kitâbu's-Savm.	Varak	34b	Bu bölümde	26	kelime veya terim
Bâbu'l-İ'tikâf.	"	37a	" "	4	" " "
Kitâbu'l-Hac.	"	37a	" "	79	" " "
Bâbu'l-Kirân.	"	46a	" "	1	" " "
Bâbu't-Temettu'	"	46a	" "	1	" " "
Bâbu'l-Cinâyât.	"	46a	" "	9	" " "
Bâbu'l-İhsâr.	"	47a	" "	2	" " "
Bâbu'l-Hedy	"	47b	" "	7	" " "
Kitâbu'l-Bey'	"	48b	" "	9	" " "
Bâbu Hıyâri'ş-Şart	"	49a	" "	4	" " "
Bâbu Hıyâri'l-'Ayb	"	49b	" "	23	" " "
Bâbu'l-İkâle	"	52a	" "	2	" " "
Bâbu'l-Murâbaha ve't-Tevliye	"	52b	" "	3	" " "
Bâbu'r-Ribâ	"	53b	" "	8	" " "
Bâbu's-Silm	"	54b	" "	7	" " "
Bâbu's-Sarf	"	55a	" "	2	" " "
Kitâbu'r-Rehn	"	55b	" "	3	" " "
Kitâbu'l-Hicr	"	55b	" "	19	" " "

Kitâbu'l-İkrâr	"	58a	"	"	2	"	"	"
Kitâbu'l-İcâra	"	58a	"	"	4	"	"	"
Kitâbu's-Şuf'a	"	59a	"	"	7	"	"	"
Kitâbu's-Şerike	"	60a	"	"	3	"	"	"
Kitâbu'l-Vukelâ	"	60b	"	"	1	"	"	"
Kitâbu'l-Kefâle	"	60b	"	"	2	"	"	"
Kitâbu'l-Havâle	"	60b	"	"	1	"	"	"
Kitâbu's-Sulh	"	61a	"	"	3	"	"	"
Kitâbu'l-Hibe	"	61b	"	"	6	"	"	"
Kitâbu'l-Vakf	"	62b	"	"	4	"	"	"
Kitâbu'l-Gasb	"	62b	"	"	2	"	"	"
Kitâbu'l-Vedî'a	Varak	63a	Bu bölümde	1	kelime veya terim			
Kitâbu'l-Âriye	"	63a	"	1	"	"	"	"
Kitâbu'l-Lekît	"	63a	"	3	"	"	"	"
Kitâbu'l-Lukta	"	63a	"	11	"	"	"	"
Kitâbu'l-Muzâra'a	"	64b	"	2	"	"	"	"
Kitâbu'n-Nikâh	"	64b	"	20	"	"	"	"
Kitâbu'r-Radâ'	"	69a	"	3	"	"	"	"
Kitâbu't-Talâk	"	69a	"	4	"	"	"	"
Bâbu'l-Hal'	"	69b	"	1	"	"	"	"
Bâbu'z-Zihâr	"	69b	"	5	"	"	"	"
Bâbu'l-İdde	"	70a	"	2	"	"	"	"
Bâbu'n-Nefekât	"	70b	"	10	"	"	"	"
Kitâbu'l-İtak	"	71b	"	7	"	"	"	"
Bâbu'l-İstîylâd	"	71b	"	6	"	"	"	"
Kitâbu'l-Mukâtib	"	72a	"	1	"	"	"	"
Kitâbu'l-Velâ'	"	72b	"	3	"	"	"	"
Kitâbu'l-Cinâyât	"	73a	"	17	"	"	"	"
Kitâbu'd-Diyât	"	75a	"	14	"	"	"	"
Kitâbu'l-Hudûd	"	76b	"	14	"	"	"	"
Bâbu Haddi'l-Gazf	"	77b	"	5	"	"	"	"
Kitâbu's-Sirka	"	78a	"	12	"	"	"	"
Kitâbu'l-Eşribe	"	79b	"	16	"	"	"	"
Kitâbu's-Sayd ve'z-Zebâ'ih	"	82a	"	23	"	"	"	"
Kitâbu'l-Udhıye	"	84b	"	4	"	"	"	"
Kitâbu'l-İman	"	85a	"	1	"	"	"	"
Kitâbu'd-Da'vâ	"	85b	"	5	"	"	"	"
Kitâbu's-Şehâdât	"	86b	"	2	"	"	"	"
Kitâbu Edebi'l-Kâdî	"	87a	"	14	"	"	"	"
Kitâbu'l-Kısme	"	88b	"	2	"	"	"	"
Kitâbu'l-İkrâh	"	89a	"	1	"	"	"	"
Kitâbu'l-Cihâd	"	89a	"	50	"	"	"	"
Kitâbu'l-Vasıyye	"	96b	"	4	"	"	"	"
Kitâbu'l-Ferâ'iz	"	97a	"	9	"	"	"	"

MÜELLİFİN METODU

Kasım b. Kutluboğa el-Hanefî ğarib kelimeyi açıklamadan önce harekesini gösteriyor. Örneğin “ es-senduve” kelimesinin doğru okunuşunu verirken: “ bi-fethi’l-müsellese (peltek s) ve sükûnü’n-nûn ve dammi’d-dâl elmuhmele ve fethi’l-vâv ve âhiruhû tâ’ “, aynı kelimenin başka bir okunuşu varsa onu da veriyor. Noktalı harfler için “ mu’ceme”, noktasız harfler için “muhmele tabirini kullanıyor. “ b “ harfi için “muvahhade”, “ te” harfi için “ mutennâh”, peltek s için “ musellese”, “ y” harfi için de “ âhiru’l-hurûf ” ifadesi kullanıyor. Kelime bir fiil sülâsî mücerred ise, bildik bir kelime ile örneğin “ min bâbı talebe” diyor. Mezîd ise kalıbını zikrediyor. Açıkladığı sekizyüze yakın kelimedede hareke üzerinde oldukça titiz davrandığı görülüyor.

Kelimenin doğru okunuşunu verdikten sonra çoğu zaman manayı önce kendisi veriyor ve daha sonra kaynakların verdiği bilgileri aktarıyor. Bunu yaparken de kimi zaman kaynağın müellifini örneğin “ Kâle ebû ‘Ubeyd ...” , kimi zaman da eser adı kullanıyor; “ Kâle fi’t-Tehzîb...” gibi. Bazan bir kelimenin manasını açıklarken birden çok kaynak kullanıyor. Her kaynağın ifadelerini doğrudan aktardıktan sonra, ya birini tercih ediyor, ya da “ Ekûlu...” diye söze başlayıp tenkitlerini sıraladıktan sonra kendi anladığı manayı yazıp ardından: “ Vallâhu Sübhânehû a’lem “ diyerek sözünü bitiriyor. Açıkladığı her kelimeyi sanki önce tüm kaynaklardan tarıyor. Kullandığı kaynaklardan biri veya ikisi üzerinde durduğu kelimeyi eserine almamışsa – bunu daha çok ğaribler hakkında eser verenler için yapıyor- “ ve-kad ehmelehû ibnu’l-Esîr” veya bir başkası için bu ifadeyi kullanıyor.

Kullandığı kaynakların oldukça zengin olduğu gözden kaçmıyor. Ancak kimilerine öncelik verdiği de gözden kaçmıyor. Örneğin İbnu’l-Esîr’e veya eseri en-Nihâye’ye 45 yerde rastlarken, Zemahşerî’nin el-Fâ’ik fi Ğarîbi’l-Hadîsine yalnızca 5 yerde görebiliyoruz. En çok itibar ettiği Ğarib eser, Mutarrizî’nin el-Muğrib fi Tertîbi’l-Mu’rib’idir. Metnin tamamı içerisinde tam 101 yerde “ kâle fi’l-Muğrib” ifadesine rastlıyoruz. Muğrib’i sırasıyla ibnu’l-Esîr’in en-Nihâye’si, el-Ezherî’nin Tehzîbu’l-Luğa’sı, Kadı ‘Iyâz’ın Meşâriku’l-Envâr’ı, Ebû ‘Ubeyd’in el-Ğarîbi takip ediyor. Kamuslar arasında en çok tercihini Cevherî’nin Sıhâh’ından yana kullanıyor. Bunu Fîrûzâbâdî’nin el-Kâmûs’u, İbn Manzûr’un Lisânu’l-‘Arab’ı, İbn Sîde’nin el-Muhkem ve’l-Muhîti’l-A’zam’ı takip ediyor.

Kasım b. Kutluboğa’nın bu eserini incelerken sanki kendisinden sonra gelecekler için bir istifham bırakmama gayreti içerisinde olduğunu görüyoruz. Bunu

yaparken asla zaid kabul edilebilecek sözler kullanmıyor. Kullandığı dil son derece sade ve anlaşılır. Şerhu'l-Kudûrî'de el-Akta' tarafından yapılan açıklamaları tekrar ele almayıp, "kemâ kâlehu's-Şârih" ifadesiyle onun açıklamalarını benimsediğini gösteriyor.

Tahkikini yaptığımız bu eserde İbn Kutluboğa'nın kaynaklarını da kendisinin ifadesiyle şu şekilde sıralayabiliriz :

KAYNAKLARI

A) İsmen zikrettiği ilim adamları :

İbrahim el-Halîl, İbn Ebi'l-Feth el-Ba'li, İbn Ebî Sinan, İbn Ebî Şeybe, İbn İshâk, İbnu'l-Esîr, İbnu'l-A'râbî, İbn Berrî, İbn Dureyd, İbnu's-Seken, İbnu's-Sikkît, İbn Sîde, İbn Şihâb, İbn 'Abbâs, İbn 'Abdi'l-Berr, İbn 'Abdi's-Selâm, İbn 'Atıyye, İbn 'Ukbe, İbn Fâris, , İbnu'l-Kurtubiyye, İbnu'l-Kassâr, İbn Mâce, İbnu'l-Medîni, İbn Mes'ûd, Ebû Hâtem, Ebû Hanîfe, Ebû Zeyd, Ebû Sa'îd, Ebû 'Ubeyd, Ebû Ali el-Kâlî, Ebû 'Imrân el-Fâsî, Ebû Ma'ser, Ebû Nasr (el-Akta'), Ebû Yûsuf, el-Ahfeş, el-Ezherî, el-Asma'î, İmâm Muhammed, Buhârî, Bağavî, Sa'leb, el-Cevherî, el-Harbî, el-Hattâbî, el-Halîl, ed-Dâvûdî, ez-Zebîdî, ez-Zemahşerî, Zeyd b. Eslem, Süfyân, Sîbeveyh, eş-Şa'bi, Şemir, Şeyhu'l-İslâm (el-Merğînânî), Sâhibu'l-Muğrib (el-Mutarrizî), es-San'ânî, et-Tahâvî, 'Amr b. 'Alâ', el-Farisî, el-Ferrâ', el-Kâdî Ebû Bekr b. El-'Arabî, el-Kâdî İsmail, el-Kâdî 'Iyâz, Kâdî'l-Mu'îl, Katâde, el-Kutebî, Kutrub, el-Kerhî, el-Kisâ'î, el-Lihyânî, el-Leys, Malik, Muberrid, Muhammed el-Hasen, Muslim, el-Musannif (el'Akta'), en-Nadır (Nadır b. Şumeyl), en-Nevevî, el-Vâkıdî, Hişâm b. Hassân, Hilâl b. Yesâf, Yahyâ b. Eksem, Yezîd b. Sinân, Ya'kûb.

B) Eser adlarıyla zikrettikleri :

Ahkâmu'l-Kur'ân, Esâsu'l-Belâğa, Tehzîbu'l-Matâli', et-Tehzîb (Tehzîbu'l-Luğa), Şerhu'l-Kâfî, Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî, es-Sihâh, 'Uyûnu'l-Eser, el-Ğarîbeyn, el-Fâ'ik, el-Firdevs, el-Kâfî, el-Kâmûs, el-Kânûn, Kitâbu's-Siyer, Lisânu'l-'Arab, el-Muhkem, Muhtâru's-Sihâh, el-meşârik (Meşâriku'l-Envâr), el-Mısbâh (el-Mısbâhu'l-Munîr), el-Mutli' 'Alâ Ğarîbi'l-Mukni', Me'âlimu't-Tenzîl, el-Muğrib, el-Muğni, el-Mukni', Muvatta', en-Nihâye, el-Hidâye.

K A Y N A K Ç A

- Abdussettâr**, el-Hâfiz ibn Hacer el-‘Askalân; Emîru’l-Mu’minîn fi’l-Hadîs; -Kalem, Dimeşk, 1412/1992.
- Âşûr**, Sa’îd Abdülfettah er-Râfi’î, Abdurrahman; Mısr fi’l-‘Usûri’l-Vustâ mine’, Fethi’-‘Arabî Hattâ Ğazve’l-Osmânî; Dâru’n-Hehdati’l-‘Arabiyye, Kahire, 1992.
- Brockelmann**, Carl; Geschichte der Arabischen Litteratur (GAL), 1-11, Tuto Sub, Aegide Pallas, Leiden/E.J.Brill-1949.
- Geschichte der Arabischen Litteratur-Zweiter Supplementband (Supp.), 1-111, Tuta Sub Aegide Pallas, Leiden/E.J. Brill- 1938.
- El-Cezzar**, Fikri Zeki; Medâhilü’l-Müellifin ve’l-A’lâmü’l-Arab hattâ Âme 1215/1800, I-IV, Mektebetü’l-Melik Fehd el-Vataniyye, Riyad, 1415/1994.
- Çelebi**, Katip (Hacı Halife) (1017-1067/1068-1656); Keşfü’z-Zunûn an Esami’l Kütübi ve’l-Fünûn, 1-11, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1414/1994
- Çetinkaya**, Ahmed, Kasım b. Kutluboğave Hadis İlmi’ndeki Yeri; Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 1998.
- Fazlurahman el-Ensari**; Kasım b. Kutluboğa el-Hanefi, Mecelle-i Ulûm-i İslamiyye Hindistan Alifarh Üniversitesi (Urduca 1.makale), Hindistan, Aligarh, 1963.
-; Kâsım b. Kutluboğa el-Hanefi, Mecelle-i Ulûm-i İslamiyye Hindistan Alifarh Üniversitesi (Urduca 2.makale), Hindistan, Aligarh, 1964.
- İbnü’l-İmad**, Ebu’l Fellah Abdülhayy el-Hanbeli (v. 1089/1678); Şezerâtü’z-Zeheb fi Ahbari men Zeheb, I-VIII, Dâru İhyâ’i’-t-Türasi’l-Arabî, Beyrut-trsz.
- İbn İyâs**, Muhammed b. Ahmed (852-931/1448-1524); Bedâiu’z-Zühür fi Vekii’d-Dühûr, I-V, el-Hey’etü’l-Mısriyyetü’l-Âmme, Kahire, 1404/1984.
- İbn Kutluboğa**, Kasım b. Abdillâh (ö.879/1474), Tâcu’t-Terâcim fi Tabakâti’l-Hanefiyye (1), (Tahkik: İbrahim Salih), Dâru’l-Me’mûn Li’tturâs, Dimeşk, 1412/1992.
- Kehhâle**, Ö.Rıza; A’lâmü’n-Nisâ, I-V, Müessesetü’r-Risale, Beyrut, trsz
-; Mu’cemü Musannifi’l-Kütübi’l-Arabiyyi, Müessesetü’r-Risale, Beyrut, 1406/1986
- et-Tarih ve’l-Coğrafiye fi’l-Usuri’l-İslamiyye, el-Matbaatü’t- ,Dimaşk, 1392/1972
- el-Kettani**, Fihrisü’l-Feharis, I-II, Matbaatü’l-Cedide, 1346/1927

- İbn Tağrıberdi**, Cemâlüddin Ebi'l-Mehâsin Yûsuf (v. 874/1469); en-Nucûmu'z-Zâhira fî Mulûki Mısır ve'l-Kahira, I,XVI, Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire, 1929 – 1956.
- İslam Ansiklopedisi**; I-XIII, İstanbul MEB, İstanbul, 1988
- DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1999.
- Leknevî**, Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdülhayy (ö.1304/1886), el-Fevâ'idu'l-fî Terâcimi'l-Hanefiyye, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 1906.
- Makrîzî**, Ahmed b. Ali b. Abdilkadir (ö. 845/1441), el-Mevâ'iz ve'l-İ'tibâr fî Zikri'l-Hitâti ve'l-Emsâr, (Tahk. Fuad Seyyid), Muessesetu'-Furkân, Londra, 1416/1995.
- Nuvehyid**, Adil, Mu'cemu'l-Mufessirîn min Sadri'l-İslâm Hatte'l-Asri'l-Hâdir, I, II, Muessesetu Nuveyhidi's-Sakafiyye, 1406/1988.
- Es-Sehâvî**, Şemsuddin Muhammed b. Abdirrahman (ö. 902/1496), ed-Dav'u'l-Lâmi' li-ehli'l-Karni't-Tâsi', I – XII, Mektebetu'l-Kudsî, Kahire, 1353/1934.
- Selmâsî**, Mehdî, İbn Kutluboğa (Farsça Makale), Dâiratu'l-Me'ârif-i Bozork-i İslâmî, c. IV, Tahran, 1370/1950.
- Serkis**, Yusuf İlyas, Mu'cemu'l-Matbû'âti'l-Arabiyye ve'l-Mu'arreb, I – II Menşûrâtu Mektebeti'Âyetillahi'l-Uzmâ, Kum, 1310/1892.
- Sezgin**, Fuad; Târîhu't-Turâsi'l-Arabî (Arapçaya tercüme: Mahmud Fehmi Hicâzi), I – II (I-X), İdâratu's-Sekâfe, 1403/1983.
- Es-Suyûtî**, Celâluddîn Abdirrahman (ö.911/1505); Tabakâtu'l-Huffâz, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1403/1983.